

THÁI ĐỘ CỦA HỌC SINH TRONG VIỆC LỰA CHỌN NGHỀ NGHIỆP

Phạm Mạnh Hà

Khoa Tâm lý học, ĐHKHXH&NV.

E.A. Climốp đã chỉ ra hai nguyên nhân dẫn đến sự chọn nghề không chính xác⁽¹⁾, thứ nhất là có thái độ không đúng đối với việc chọn nghề (thành kiến với nghề, tùy hứng trong lựa chọn, chọn nghề theo mốt...); thứ hai là thiếu tri thức, kinh nghiệm trong lựa chọn nghề. Vì vậy, hiệu quả của hoạt động hướng nghiệp cho học sinh không chỉ thể hiện ở năng lực, kỹ năng trong lựa chọn nghề của các em, mà còn thể hiện ở chỗ nó giúp các em học sinh có được thái độ đúng đắn đối với thế giới nghề nghiệp nói chung và đối với nghề mình lựa chọn nói riêng.

Thái độ được hiểu là sự thể hiện suy nghĩ, cảm xúc, tâm thế của cá nhân trong phản ứng theo hướng khẳng định hay phủ định với một vài tình huống của môi trường (John Arnold, 2004). Như vậy, thái độ của học sinh trong việc lựa chọn nghề được hiểu là sự suy nghĩ, cảm xúc và khuynh hướng hành vi theo hướng khẳng định hay phủ định trong việc lựa chọn nghề nghiệp. Với cách hiểu này, chúng tôi tiến hành xây dựng hệ thống những câu hỏi định tính nhằm tìm hiểu thái độ của gần 1500 học sinh đang học ở 13 trường THPT tại Hà Nội (từ tháng 4 năm 2004 đến tháng 5 năm 2005) đối với sự lựa chọn nghề. Sau khi xử lý kết quả thu được bằng phần mềm SPSS, chúng tôi thu được những kết quả sau:

Bảng 1: Nhận thức về tầm quan trọng của việc chọn nghề đối với học sinh các trường THPT

STT	Đối tượng	Việc chọn nghề đối với học sinh			Tổng
		Rất quan trọng	Bình thường	Không quan trọng	
1	Học sinh	1107	170	38	1315
		84.2%	12.9%	2.9%	100%
2	Giáo viên	112	10	0	122
		91.8%	8.2%	0	100%

Qua bảng 1, có thể nói rằng bước đầu học sinh đã có được một thái độ đúng đắn đối với việc chọn nghề, đây là cơ sở để các em suy nghĩ, cân nhắc một cách thấu đáo trước khi quyết định con đường tương lai của mình. Theo số liệu thu được, có đến 84,2% các em học sinh đã nhận thức đúng về tầm quan trọng của việc chọn nghề đối với tương lai của bản thân. Nhưng cũng đáng lưu ý là vẫn còn 15,8% học sinh chưa ý thức được điều này. Số em này cho rằng việc chọn nghề không có gì là to tát, vì thế chọn đúng hay sai cũng không có ảnh hưởng gì lớn đối với bản thân các em. Qua tìm hiểu sâu, chúng tôi biết rằng, số các em coi thường việc chọn nghề thường rơi vào đối tượng chưa có dự định nghề nghiệp hoặc được gia đình định hướng sẵn công việc, các em không quan tâm nhiều.

Từ phía giáo viên, có đến 91,8% ý thức rằng, việc chọn nghề là một nhiệm vụ quan trọng bậc nhất của mỗi một thanh niên khi sắp bước chân vào cuộc sống xã hội. Họ cho rằng nếu học sinh chọn được đúng nghề mà mình yêu thích thì đó chính là cơ hội để các em thành đạt ở công việc sau này. Hơn nữa, qua trao đổi với giáo viên các trường trong diện điều tra, chúng tôi đều nhận được sự đồng tình khi cho rằng việc chọn nghề của học sinh không chỉ có ý nghĩa quan trọng đối với các em, mà nó còn quan trọng đối với sự phát triển của nền kinh tế xã hội. Kết quả nghiên cứu còn cho thấy, không có bất cứ một thầy cô nào lại có thái độ coi thường việc chọn nghề của thanh niên nói chung và của học sinh nói riêng. Như vậy, về mặt nhận thức, đội ngũ giáo viên có ý thức rất cao về tầm quan trọng của công tác hướng nghiệp đối với học sinh, đặc biệt đối với các em học sinh lớp 12 ở các trường THPT.

Qua bảng số liệu này, chúng ta thấy, dường như có mối tương quan giữa nhận thức của giáo viên và nhận thức của học sinh về tầm quan trọng của việc chọn nghề (Tỷ lệ thuận với các phương án trả lời). Tuy nhiên, khi kiểm định bằng hàm Chi-Square Tests, chúng tôi lại không nhận được bất cứ bằng chứng nào chứng tỏ mối quan hệ ảnh hưởng giữa nhận thức của thầy cô và nhận thức của các em học sinh về tầm quan trọng của việc chọn nghề. Kết quả kiểm định cho kết quả với $p\text{-value} > 0,005$, và hệ số tương quan Pearson $R = 0,06$.

Bảng 2: Tiêu chí khi chọn nghề của học sinh lớp 12
các trường THPT ở Hà Nội

STT	Tiêu chí khi chọn nghề	Mức độ			Tổng
		Hoàn toàn đúng	Đúng một phần	Không đúng	
1	Danh tiếng của nghề	66,8	31,3	1,9	100%
2	Phải học ở đại học	24,8	43,1	32,1	100%
3	Dễ tìm được việc làm	54,1	30,9	15,0	100%
4	Lời khuyên của bố mẹ	19,5	57,7	22,8	100%
5	Nghề nhàn, không vất vả	13,6	34,6	51,8	100%

6	Lời khuyên của bạn bè	13,3	54,9	31,8	100%
7	Có địa vị, được kính trọng	17,8	39,5	42,7	100%
8	Làm nghề giống người thân quen	13,6	35,0	51,3	100%
9	Nghề đang là mốt	19,2	46,5	34,3	100%
10	<i>Phù hợp với lực học</i>	70,7	19,2	10,1	100%
11	<i>Hứng thú của bản thân</i>	59,5	28,4	12,1	100%
12	<i>Năng lực phù hợp</i>	62,8	22,8	14,4	100%
13	<i>Sức khoẻ, thể chất phù hợp</i>	49,0	31,8	19,2	100%
14	<i>Tự bản thân cân nhắc, quyết định</i>	43,6	41,1	15,3	100%
15	<i>Đáp ứng nhu cầu lao động địa phương</i>	12,7	38,9	48,4	100%
16	<i>Phù hợp với giới tính</i>	28,7	35,2	36,1	100%

Kết quả nghiên cứu cho thấy, trong nhóm các yếu tố mà chúng tôi đưa ra, các yếu tố được nhiều học sinh quan tâm nhất khi chọn nghề, đó là: Chọn nghề phù hợp với lực học, với 70,7% ý kiến đồng ý; Chọn nghề có danh tiếng, (66,8%); Chọn nghề mà mình có khả năng thực hiện thành công, (62,4%); Chọn nghề phù hợp với hứng thú bản thân, (59,5%); Dễ tìm được việc làm (54,1%).

Nhìn vào nhóm yếu tố này, chúng ta thấy rằng, học sinh ngày nay đã có thái độ tương đối tích cực trong việc lựa chọn nghề. Họ đã biết cân nhắc, tính toán trong việc chọn nghề dựa trên lực học, năng lực bản thân, sở thích, hứng thú, họ không chọn nghề mà chưa biết chắc khả năng mình có thành công hay không. Chính điều này giúp các em học sinh rất nhiều trong những quyết định chọn nghề một cách chính xác. Với 70,7% học sinh đồng ý rằng họ chỉ chọn nghề nào mà họ có khả năng thi đỗ (phù hợp với lực học), và 54,1% chọn nghề dễ tìm được việc làm đã thể hiện tính thực dụng trong việc lựa chọn nghề của học sinh. Qua trao đổi với một số học sinh, có em nói: "*Nghề nào cũng thích nhưng quan trọng là có thi đỗ được hay không, đối với em, cứ chọn ngành nào mà mình có thể đỗ được thi mới thi*" (Nguyễn Hùng T, Lớp 12 I, trường Đống Đa, HN). Trong nhóm các nhân tố có ảnh hưởng mạnh nhất đến quyết định lựa chọn nghề của học sinh, chúng ta cũng thấy sự thành kiến của các em khi chọn nghề vẫn còn tồn tại. Có 66,8% học sinh lựa chọn nghề căn cứ vào danh tiếng của nghề. Điều này cũng hoàn toàn bình thường, bởi nghề gì đem lại địa vị và thu nhập cao lại không là cái đích để các bạn trẻ vươn tới. Nhưng, điều đáng bàn ở đây là học sinh cần nhận thức đúng rằng, bất cứ nghề nghiệp nào trong

xã hội cũng đáng quý, cũng đóng góp cho sự phát triển chung của xã hội. Vì thế, trong lựa chọn nghề, không nên chỉ chú ý tới danh tiếng và địa vị của nghề, mà điều quan trọng là nghề mình chọn có phù hợp với nguyện vọng của bản thân hay không, có giúp ta phát huy được tối đa năng lực hay không, nghề ta làm có đóng góp cho sự phát triển xã hội hay không.

Mục tiêu quan trọng của hoạt động hướng nghiệp là định hướng cho học sinh lựa chọn những nghề có thể đáp ứng nhu cầu phát triển kinh tế xã hội của địa phương. Nhưng, trên thực tế điều tra ở các trường THPT ở Hà Nội, rất ít em khi chọn nghề có quan tâm tới yếu tố này. Số liệu điều tra cho thấy chỉ có 12,7% học sinh có quan tâm tới, 38,9% cũng có quan tâm một phần và 48,4% học sinh hoàn toàn không quan tâm đến việc chọn nghề của mình có liên quan gì đến nhu cầu nhân lực của địa phương mình trong thời gian tới.

Bên cạnh các yếu tố được học sinh quan tâm nhiều khi chọn nghề như đã phân tích ở trên, những yếu tố còn lại mà chúng tôi đưa ra đều có ảnh hưởng ít nhiều đến thái độ khi chọn nghề của các em. Trong nhóm các yếu tố có ảnh hưởng một phần đến động cơ chọn nghề của học sinh, chúng tôi thấy nổi lên những yếu tố được nhiều em lựa chọn nhất, đó là các yếu tố như "Lời khuyên bảo của cha mẹ; Lời khuyên bảo của bạn bè; Nghề đang thịnh hành trong giới trẻ...". Cụ thể, có 57,7% học sinh cho rằng việc chọn nghề của mình có ảnh hưởng một phần bởi lời khuyên của cha mẹ; 54,9% bị ảnh hưởng một phần bởi lời khuyên của bạn bè; 43,1% bị ảnh hưởng một phần vì dư luận xã hội (phải học đại học); 35% bị ảnh hưởng bởi nghề nghiệp của những người thân quen...

Để có một cái nhìn toàn diện hơn về thái độ của học sinh khi chọn nghề, chúng tôi tiến hành xây dựng biến thái độ của học sinh khi chọn nghề dựa trên nguyên tắc: Thái độ chọn nghề của học sinh là tích cực khi học sinh trả lời được phần lớn phương án "hoàn toàn đúng" ở các tiêu chí chọn nghề tích cực và trả lời được phần lớn phương án "không đúng" ở các tiêu chí chọn nghề không tích cực. Thái độ chọn nghề là tiêu cực khi học sinh trả lời phần lớn phương án "không đúng" ở các tiêu chí chọn nghề tích cực và trả lời được phần lớn phương án "hoàn toàn đúng" ở các tiêu chí chọn nghề không tích cực. (Xem các tiêu chí ở bảng 2, với các dòng in nghiêng là các tiêu chí thể hiện thái độ chọn nghề tích cực). Kết quả thu được như sau:

Bảng 3: Thái độ chọn nghề của học sinh lớp 12 trong các trường THPT

Thái độ	Tần suất	Tỷ lệ %	Tỷ lệ % cộng dồn
Tích cực	862	66,8	66,8
Tương đối tích cực	404	31,3	98,1
Không tích cực	24	1,9	100,0
Tổng	1290	100,0	

Qua phân phân tích ở trên chúng ta thấy có một bộ phận học sinh có những thái độ không đúng khi chọn nghề, nhưng nhìn chung, qua bảng 3, có thể khẳng định: phần đông học sinh lớp 12 ở các trường THPT ở Hà Nội đã có thái độ tích cực khi chọn nghề, chiếm tỷ lệ 66,8% và chỉ có 24 em, chiếm 1,9% là có thái độ không đúng đối với công việc này. Đây là một dấu hiệu tích cực, bởi chỉ khi nào các em có thái độ đúng đắn và tích cực đối với việc lựa chọn nghề nghiệp, thì lúc đó các em mới có thể chọn cho mình một nghề nghiệp phù hợp nhất với năng lực, hứng thú nghề nghiệp của bản thân và phù hợp với nhu cầu nhân lực xã hội.

Một vài nét về thực trạng hướng nghiệp trong nhà trường hiện nay

Qua nghiên cứu trên cho thấy, thái độ của học sinh khi chọn nghề là tích cực, nhưng thái độ này có phải hoàn toàn do sự ảnh hưởng của công tác hướng nghiệp của nhà trường hay không. Trả lời câu hỏi này, chúng tôi tiến hành xác định mối tương quan giữa thực trạng hướng nghiệp của nhà trường và thái độ của học sinh khi chọn nghề bằng kiểm định Chi-Square Test, và tương quan Pearson. Kết quả kiểm định cho thấy với $p\text{-value} \leq 0,005$ đã chứng minh rằng có mối quan hệ ảnh hưởng giữa thực trạng hoạt động hướng nghiệp của nhà trường tới thái độ chọn nghề của học sinh. Nhưng với hệ số tương quan Pearson's $R = 0,041$ lại cho thấy sự ảnh hưởng giữa hai yếu tố trên là không nhiều, thậm chí là mờ nhạt.

Từ kết quả nghiên cứu trên có thể đi đến kết luận rằng, học sinh lớp 12 ở các trường THPT ở Hà Nội đã có thái độ tích cực đối với sự lựa chọn nghề của bản thân và công tác hướng nghiệp của nhà trường có tác động đến thái độ của các em. Như vậy, để nâng cao hiệu quả của công tác hướng nghiệp trong nhà trường, Bộ GD-ĐT cần kiểm tra lại toàn bộ hoạt động hướng nghiệp đang diễn ra ở các trường THPT trên toàn quốc, để từ đó xây dựng lại một kế hoạch với nội dung hướng nghiệp được thống nhất trong cả nước, tổ chức tập huấn, đào tạo cán bộ làm công tác hướng nghiệp, tuyên truyền, nâng cao nhận thức cho đội ngũ lãnh đạo nhà trường trong việc thực thi và triển khai các nội dung hướng nghiệp, coi hướng nghiệp là một hoạt động chính thức trong các hoạt động quan trọng khác.

Chú thích

1. Đào Thị Oanh. *Tâm lý học lao động*. NXB Đại học Quốc gia, 2000, trang 79.

Tài liệu tham khảo

1. *Sách tham khảo trong nước*

1. Đặng Danh Ánh. *Những nẻo đường lập nghiệp*. NXB Lao động - Xã hội, 2003.
2. Phạm Tất Dong. *Giúp bạn chọn nghề*. NXB Giáo dục, 1989.
3. Phạm Tất Dong, Nguyễn Như Ắt. *Sự lựa chọn tương lai*. NXB Thanh niên, 2000.
4. Phạm Tất Dong (Chủ biên). *Hoạt động Giáo dục hướng nghiệp* (Sách giáo khoa thí điểm - sách giáo viên các lớp 9, 10, 11, 12). NXB Giáo dục, 2002.
5. Lê Khanh, Trần Trọng Thuý. *Tâm lý học*. NXB Giáo dục, 1989.
6. Phùng Đình Mẫn (chủ biên). *Một số vấn đề cơ bản về hoạt động giáo dục hướng nghiệp ở trường THPT*. NXB Giáo dục, 2004.
7. Đào Thị Oanh. *Tâm lý học lao động*. NXB Đại học Quốc gia, 1999.
8. *Tài liệu tập huấn tư vấn nghề cho học sinh phổ thông*. Bộ Giáo dục và Đào tạo (lưu hành nội bộ), Hà Nội, 1994.

II. Báo, tạp chí và tài liệu tham khảo có liên quan

1. Đặng Danh Ánh. *Quan điểm mới về hướng nghiệp và hướng nghiệp trong trường phổ thông*. Tạp chí giáo dục số 38 và số 42, tháng 10/ 2002.
2. Đặng Danh Ánh. *Tư vấn nghề và phân luồng học sinh phổ thông sau trung học*. (Báo cáo tại Hội thảo về Tư vấn nghề do ĐHQG Hà Nội tổ chức tháng 01/2005).
3. Phạm Tất Dong. *Vận dụng lý thuyết hoạt động vào công tác hướng nghiệp*. Tạp chí Tâm lý học, số 11, 2003.
4. Nguyễn Viết Sự. *Một số giải pháp nâng cao chất lượng giáo dục kỹ thuật và hướng nghiệp ở trường phổ thông*. Bài viết thuộc đề tài cấp Bộ, Mã số B2000-49-83.

III. Sách nước ngoài

1. John Arnold. *Tâm lý học lao động* (Work psychology). NXB Prentice Hall, Mỹ, 2004.
2. Holland J.L. *Lựa chọn nghề nghiệp: Lý thuyết về tính cách nghề nghiệp và môi trường lao động*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice - Hall, 1985.
3. Holland J.L. *Lý thuyết về nghề nghiệp và nghiên cứu tự định hướng*. Tạp chí Tâm lý tư vấn nghề, Englewood Cliffs, NJ: Prentice - Hall, 1993.
4. K.K.Platônốp. *Tâm lý học lao động*. NXB Dạy nghề Mátxcova, 1979, Bản tiếng Nga.